

EBU'L-HASEN el-MÂVERDÎ
(450/1058 h.)

Dr. Selâhattin KIYICI*

Büyük İslâm hukukcusu, devrinin değerli âlimi, zamanının seçkin edip ve şâiri olan "EBU'L-HASEN el-MÂVERDÎ" aynı zamanda güçlü bir diplomattır. Amelî mezhepte Şâfi'i benimsen bu zat, i'tikadî mezhepte Ehli Sünnet ve'l-Cemâât'a mensuptur. Bazıları onun i'tikadî mezhep olarak Mu'tezile mezhebini benimsediğini ileri sürerlerse de- ileride görüleceği gibi- o, bu iddiâyı kabul etmez.

Zamanında ve daha sonraki asırlarda ilmi ehliyet ve yetkisi herkesce kabul edilen ve "İSLÂM DEVLET İDÂRE" şeklini en güzel şekilde ortaya koyan bu değerli âlimi Müslüman Türk kamu oyuna tanıtmak, ilim ve kültür hayatımıza- az da olsa- bir hizmet olacağı ümidini taşıyorum.

el-Mâverdi'nin hayatını ve ilmi şahsiyetini anlatmaya geçmeden önce, onun yaşadığı devrin siyâsî, iktisâdî ve kültürel durumuna göz atmak, onu daha iyi anlamaya vesile olacağı kanaatındayım.

YAŞADIĞI DEVRİN SİYASÎ, İKTİSADÎ ve KÜLTÜREL DURUMU:

a) SİYASÎ DURUM

el-Mâverdi'nin yaşadığı devir incelenirken, onun ömrünü geçirdiği hicri 350-450 yılları arasında geçen zaman dilimi göz önüne alınacaktır.

Hemen şunu belirtmek gerekir ki, bu asırda İslâm Âlemi'nin toprakları genişlemeye devam etmiş, eski dünya topraklarının büyük bir kısmına hâkim olmuştur. Doğuda Hindistan içlerinden batıda Pirene dağlarına, Kuzeyde Kafkasya ve Karadenizden güneyde Afrika içlerine kadar geniş bir alana yayılmıştır. Bu muazzam genişlikteki İslâm toprakları üzerinde hüküm süren müslümanlar tek bir siyasi otoriteye (tek halifeye) bağlı olmaları gerekirken, ayrı bölgelerde değişik adlar altında hilâfet merkezleri ve idâreleri ihdas etmişlerdir.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Görevlisi.

Adı geçen asırda üç ayrı bölgede üç hilâfet merkezinin olduğunu görüyoruz. Merkezi Bağdat olmak üzere "ABBÂSÎLER" Mısırda "FÂTİMÎLER" (Ubeydiler) ve İspanyada ise "ENDÛLÛSE-MEVÎLERİ) vardı.

el-Mâverdi Abbâsî Hilâfetinin merkezi Bağdatta, hicri 364-458 tarihleri arasında 24. Abbâsî halifesi et-Tâi Lillah (ölm. 393/1003), 25. halife el-Kadir Billah (ölm. 422/1031) ve 26. halife el-Kaim Biemrillah (ölm. 467/1075) zamanında yaşadı¹. Bu üç halifenin hilâfet günlerinde Bağdat'a "DEY-LEMÎ sülalesinden gelen, aslen İranlı bir âileye mensup BÛVEYH OĞULLARI" hâkim bulunuyorlardı. Hicri 320-932/447-1055 tarihleri arasında hükümran olan Büveyh oğulları zamanında, dolayısıyla adı geçen halifeler devrinde İslâm âlemi siyâsi bakımdan büyük bir kargaşa ve istikrarsızlık içinde idi².

Bu dönemde Abbâsî hilâfetine bağlı devletlere göz atılacak olursa, bu geniş topraklar üzerinde irili ufaklı bir takım devletlerin ortaya çıkmış olduğu ve bunlar devamlı olarak birbirleriyle mücâdele verdikleri görülür. Zaman zaman el değiştiren bu topraklar üzerinde en güçlü devlet olarak önceleri Gazneliler ve Büveyhiler, daha sonra da Selçukluları görüyoruz. Bunlardan başka Türkistan ve Mâverâu'n-Nehir'de bir takım Türk hanlıkları ve emirlikleri bulunmaktaydı.

Daha doğuda Alptekin, Sebüktekin ve onlardan sonra da Sebüktekin'in oğlu Gazneli Mahmud; cüretkâr, atılgan ve kahramanlıklarıyla meşhur olmuş, zamanın halifesi el-Kadir'in takdir ve şükranını kazanmış, halife, Sultan Mahmûd'u "YEMÎNU'D-DEVLE", "EMÎNU'D-DEVLE" ve "SULTAN" unvanlarını vermek sûretiyle taltif etmiştir. Binlerce destanın kahramanı olan Sultan Mahmud, Amuderya ve Sirderya'dan Ganj nehrine kadar bütün memlekelerin hükümdârı olmuştu³.

Yukarıda belirtilen tarihlerde hükümran olan ve o devrin güçlü devletlerinden biri hâline gelen Büveyh oğulları, bugünkü İran'ın büyük bir kısmını, Irak topraklarının tamamını, Bahreyn, Katar ve doğuda bâzı vilâyetleri hâkimiyetleri altına almışlardı. Bu ülkeleri her zaman ellerinde tutamayan Büveyh Oğulları, 132 sene bu toprakların tamamında olmasa bile,

¹ el-Hatibu'l-Bağdâdi, Târihu Bağdâd, XII, 102; İbnu'l-Esîr el-Kâmil fi't-Târih, VIII, 212; ez-Zirikî, el-A'âm, IV, 178.

² el-Hatibu'l-Bağdâdi, Târihu Bağdâd, IV, 79; İbnu'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Târih, VIII, 21.

³ a.g.e.a.y.

varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Büveyh Oğulları 334/945 tarihinde hilâfet merkezi Bağdat'a girdikten sonra, halifeler ister istemez bunların elinde bir oyuncak hâline gelmiş, halife el-Kadir Billah müstesna, diğer halifeler bir sembol olmaktan öteye gidememişlerdir. Büveyh Oğulları istedikleri halifeyi tahttan indirip, istediklerini çıkarıyorlardı.

Bunların zamanında Bağdat'ta emniyet ve âsâ-yı diye bir şey yoktu. Fitne ve fesat alabildiğine yürümüştü. Gündüzün bile yağma ve soygun alışılmış hâdiseler hâline gelmişti. Bütün bunların sebebi yukarıda zıkr edilen geniş topraklar, bu sülâlenin kurucusu Ebû Şuçâ'nın ölümünden sonra oğulları arasında taksim edilmesidir. Bunun içindir ki, aynı âileden emirler ve idâreciler birbirlerine yardımcı olmaları yerine birbirleriyle boğuşmuşlardır.

Bunlardan sâdece 'Adudu'd-Devle (Ölm. 372/983) bütün devleti kendi idâresi altına alabilmiştir. Onun zamanında hânedân en parlak noktasına varmıştır. Fakat o, vefat edince oğulları arasında yeniden çekişme başlamıştır.

Bütün bu kargaşalık ve savaşlardan bıkan halife el-Kaim Biemrillah, o zamanlar birçok Türk oymak ve kabilelerini etrafında toplayarak, devletini zamanın en güçlü devleti hâline getiren Tuğrul Bey (ölm. 455/1063)e (bir rivâyete göre gizlice) müracaat ederek hilâfet makamını Büveyh Oğullarının elinden kurtarılmasını istemiştir. Bunun üzerine Tuğrul Bey 447/1055 tarihinde bağdat'a girerek hilâfet makamını Büveyh Oğulları'nın elinden kurtarmış ve Büveyh Oğulları devletine son vermiştir.

Halife, Tuğrul Bey'e hemen hemen sultanlığın bütün imtiyazlarını verdi. Sultanlık tacını halife bizzat onun başına koydu. Daha sonra Selçuklular Alpaslan devrinde dünyanın en güçlü devleti hâline geldiler⁴.

b) İKTİSÂDÎ DURUM

el-Mâverdi'nin yaşadığı asırda İslâm âlemi dünyanın diğer bölgelerine nisbetle istisâdî bakımdan oldukça iyi bir durumda idi. İslâm âlemi her şeyden önce zengin ve verimli topraklara sâhipti. Nüfusun az, toprağın çok ve verimli olması genel olarak iktisâdî durumun normalin üzerinde bir seviyeye ulaşmasını sağlamıştı.

Adı geçen devirde İslâm devletleri zekât, öşür, haraç ve cizye gibi halkı ezmiyen, fakat devlete büyük gelirler sağlayan

⁴ Ahmet Cevdet paşa, Kısas-i Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, 11, 163; İ.A., 11, 843-844; Şirvânî Hârûn Han, İslamda Siyâsî düşünce ve idâre üzerine araştırmalar, s.119.

âdil bir vergi sistemi ile hazinelerini dolduruyorlardı. Ayrıca çeşitli cephelerden düşman ülkelere doğru yayılmaya ve genişlemeye devam eden müslümanların elde ettikleri ganimet malları o günün şartlarına göre akıllara durgunluk verecek miktarlara ulaşmakta idi. Yine emirler ve sultanlar arasında vukû bulan kız alıp vermelerde verilen cihaz ve düğün hediyeleri için ödenen mehirlere büyük meblağlar tutuyordu. Çeşitli İslâm devletlerinde yürütülen imâr faaliyetleri yol, köprü, şifâhane vesâire gibi sosyal tesislerin, câmi ve medrese gibi ilimâ merkezlerinin vücûda getirilmesi, ilim ve fikir erbâbının korunması o günkü İslâm devletlerinin mâli gücünü gösteriyordu.

O devir İslâm dünyasının ne kadar zengin olduğunu daha iyi anlayabilmek için birkaç örnek vermekte fayda vardır. Gazneli sultan Mahmut Hindistan'a yaptığı seferlerinden birinde Hind hükümdarı Çeypâl'in ordusunu bozmuş birçok esirler almıştır. Esirler arasında hükümdar Çeypal da vardır. Çeypal'in boynundaki gerdanlığın değerinin 500 bin altın olduğu kayd edilir. Hindistanda Nehimi Nâdâr kalesinin fethinde bu kalenin içinde bulunan büyük put üzerine asılı, sayılamıyacak kadar mücevherat, altun ve gümüş ele geçirilmiştir. Keşmirde Gülçend kalesinde altun ve gümüşten yapılmış pekçok murassa' put bulunmuş ve bunlardan beş tanesinin ağırlığı 670300 miskal ağırlığında olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Sultan Mahmûd'un Ceyhûn nehri üzerine yaptırdığı köprü için iki milyon altun harcadığı yine gelen rivâyetler arasındadır⁵.

Diğer taraftan Selçuklu sultanı Tuğrul Beyin himâyesinde bulunan uğuz türklerinin bir kısmı Bizans topraklarına yaptıkları akınlarda büyük miktarda mal ve ganimet elde etmişlerdir. Ahmed Cevdet paşa (ölm. 1313/1895) "Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ" adlı eserinde bu târihi gerçeği şöyle ifade eder: "Bir güzel câriye beş altuna satılıyordu, kölelere ise müşteri yoktu⁶.

Evlenme ve düğünlerde teâti edelin hediye ve mehirlere ödenen meblağlara örnek olmak üzere Tuğrul Bey'in halife Kaim Biemrillah'ın kızına ve yakınlarına verdiği hediyeleri belirterek konuyu kapatalım.

Hicri 455 senesinde Tuğrul Bey Halifenin kızı ile evlenmiştir. Bu evlenmede Tuğrul Bey Halifeye, Halifenin kızına yâni gelin adayına, kayın vâlidesine ve veliyy-i ahd olan Halife'nin torununa hadd-ü hesâba gelmeyen hediyeler vermiştir. Bunlara

⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbiyâ ve Tavârih-i Hulefâ, II, 198.

⁶ Ahmed Cevdet Paşa, Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ, 11, 201-208.

ilâveten zıfaf gecesinde gelin olacak Halife'nin kızı altundan bir taht üzerine oturtulmuş, Tuğrul Bey gelinin huzûrunda yer öptüğü halde gelin duvâğını açmamış, bunun üzerine Tuğrul Bey gelinin başına tahmin ve takdirin üstünde mücevherat saçmıştır.⁷

c) KÜLTÜREL DURUM

Yukarıda zıkr edilen bu muazzam ve muhteşem servete sahip olan İslâm hükümdarları ilme, âlimlere ve ediplere fevkalâde ilgi gösteriyor, onların yetişmelerine yardımcı oluyorlardı. Bunun içindir ki, muhtelif İslâm ülkelerinde Mısır'da, Bağdat'ta, Endülüs'te, Gazne'de ve Mâverâünnehir gibi merkezlerde asırlarında emsallerine bir daha rastlanamıyan yıldızlar gibi âlimler yetişmiş ve çeşitli konularda kitaplar telif edilmiştir. Ebû Ali b. Sinâ (ölm. 428/1036), Birûni (Ölm. 440/1048), büyük hanefi fakih el-Kudûrî (ölm. 428/1036), el-Kadi Ebu'l-Hasen el-Cezerî (ölm. 388/998), Nahiv imamlarından İbnu Cunnî (ölm. 393/1002) ve emsâli yüzlerce âlim bu devirde yetişmiştir.

İslâm devlet adamlarının ilim adamlarını nasıl koruduklarına bir misal olmak üzere Ahmed Cevdet Paşa, yukarıda adı anılan eserinde Gazneli Sultan Mahmut'la ilgili şu satırları kayd eder: " O, âlimlere ve ediplere fevkalâde değer verip ikram ettiğinden İslâm âleminin her tarafından ilim ve ma'rifet erbabı onun sarayında toplanırlardı. "Şehnâme-i Firdevsî" ve "Târîh-i" 'Atebi, gibi pekçok kitaplar onun hatırasına te'lif edilmişlerdir. Aynı asırda Büveyhiler'in sultanı 'Adudu'd-Devle için şu satırların yazıldığını görüyoruz: Adudu'd-Devle, akıllı, müdebbir, faziletli, olgun ve ilim ve sanat erbabını seven bir kişiliğe sahip olduğu cihetiyle ülkenin her tarafındaki ilim ve maârifet sahibi kişiler onun adına nice kitaplar te'lif etmişlerdir.⁸

Devlet adamlarının ilim ve sanat erbabını korumaları, toplumun ilim ve hikmet sahiplerine gösterdiği fevkalâde saygı, adı geçen asırda ilim ve kültürün gelişmesinde çok önemli, bir unsur olmuş, Ebu'l-Hasen el-Mâverdi ve daha birçok değerli âlimlerin yetişmesine sebep olduğu gibi, bunu tâkip eden asırda da İmâm-ı Gazâlî (ölm. 505/1111) ve İbnu Rüşd (ölm. 595/1198) gibi büyük dehâların yetişmesine zemin hazırlamıştır.

⁷ a.g.e., 11, 205.

⁸ a. g. e., 11, 201.

NESEBİ ve DOĞUMU

el-MÂVERDÎ, EBU'L-HASEN 'ALÎ b.MUHAMMED b.HABÎB el-BASRÎ (458/1066), büyük İslâm hukukcusu, değerli bir devlet adamı, edip ve şâir⁹.

364/975 yılında Basrada doğdu. Basrada doğduğundan ötürü "el-Basri" nisbesini, babası, bir rivayete göre de dedesi gülsuyu satıcısı olduğundan "el-Mâverdi" nisbesini almıştır. es-Sem'âni (ölm. 504 / 1110)", el-Ensâb" adlı eserinde "el-Mâverdi" mim'in ve vâv'ın fethasi, ra'nın sukûni iledir. Sonunda noktasız dal harfi vardır. Bu nisbet gülsuyu satıcılarına veya imâlatçılarına verilmektedir. Ulemâdan bir gurup bu nisbetle meşhur olmuşlardır. Çünkü onların âileleri gülsuyu satıyor veya imal ediyorlardı"¹⁰ der.

el-Mâverdi yukarıda zikr edilen nisbetlerinden ayrı bazı lakap ve unvanlara da sahiptir. Yakut el-Hamevî (ölm. 627 / 1229) Mu'cemu'l-Udebâ adlı eserinde el-Mâverdi'nin hicri 429 yılında "Akda'l-Kudât" lakabıyla taltif edildiğini kayd eder¹¹. Ayrıca bütün kaynaklar onun "Ebu'l-Hasen" künyesiyle künyelendiği husûsunda ittifak hâlinededirler¹². Bununla beraber kaynakların çoğu onu "el-İmâmü'l-Fâdil", el-İmâm" diye nitelerler¹³. Yukarıda kayd edilen isim zincirinden asıl adının "Ali", babasının adının "Muhammed" ve dedesinin adının da "Habîb" olduğu anlaşılmaktadır.

YETİŞMESİ, MEMURİYETİ ve HOCALARI

Çocukluğu hakkında kaynaklarda bilgi bulamadığımız

- ⁹ el-Hatibu'l-Begdâdi, Târihu Beğdad, XII, 102; Ebû İshak eş-Sirâzî, Tabakatu'l-Fukahâ, s.110; es-Sem'ani Ebû Se'îd, el-Ensab, s.504; İbnu'l-Cevzî Ebu'l-Ferec, el-Muntazam fi Târihi'l-Mulûki ve 'l-Umem, VIII, 199; Yâkut el-Hamevi, Mu'cemu'l-Udebâ V, 40; İbnu'l-Hacer el-Askalâni, Lisânu'l-Mizan, IV, 260; Umer Rıda Kehhâle, Mu'cemu'l-Muellifin, VII, 179.
- ¹⁰ eş-Sirâzî, Tabakatu'l-Fukahâ, s., 110; İbnu'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, 1x, 651; Yâkut el-Hamevi, Mu'cemu'l-Udebâ,V, 407; İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 11, 444.
- ¹¹ Yâkut el-Hamevi, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 407; eş-Sirâzî Tabakatu'l-Fukahâ, s.110; İbnu Hacer, Lisânu'l-Mizân, IV, 260.
- ¹² Yakut el-Hamevi, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 47; Umer Rıda Kehhâle, Mu'cemu'l-Muellifin, VII, 129.
- ¹³ İbnu't-Teğri, En-Nucûmu'z-Zâhire, V, 64.

el-Mâverdi, tahsilini iki önemli ilim merkezi olan BASRA ve BAĞDAT şehirlerinde ikmal ettikten sonra NİSÂBUR (Nişâbur) yakınında USTUVA denilen şehre baş kadı olarak tayin edildi. Birçok beldelerde kadılık görevinde bulunduktan sonra devamlı olarak yerleşmek üzere Bağdat'a geldi. Bağdat'ta "ed-Derbu'z-Ze'ferân denilen yere yerleşti"¹⁴. Büveyh Oğulları'nın yanında pek büyük değeri olan el-Mâverdi'nin hocalarının sayısı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Tesbit edebildiğimiz şunlardır.

1- Ebu'l-Kasım es-Saymerî (ölm. 386/996), bu zat basradaki hocalarındandır.

2- Ebû Hâmid el-İsferâinî (ölm. 406/1016), bu da bağdat'ta ki hocalarındandır. el-Mâverdi bu iki zattan fıkıh dersleri almıştır. Hadis rivâyet ettiği hocaları ise şunlardır:

3- Hasan b. Ali el-Hilî, sahibu Ebi halife el-Cumehî (ölm. 391/1000).

4- Ca'fer b. Muhammed b. el-fadl el-Bağdâdî (?)¹⁵.

5- Muhammed b. el-Muallâ el-Ezdi (ölm. 412/1021)¹⁶.

6- Muhammed b. 'Adi b.Zecr el-Minkarî¹⁷.

7- eş-Şeyh Muhammed el-Bâfi (398/1007)¹⁸.

8- Abdulhalim Muhammed el-Buhârî¹⁹.

el-Mâverdi'nin hocalarından bahs ederken hocası eş-Şeyh Muhammed el-Bâfi'nin ilginç bir menkıbesini zikr etmeden geçemiyeyiz. Muhammed el-Bâfi'nin meclisinde hazır bulunanlardan biri şu hikâyeyi nakl eder: "Bir gün genç bir delikanlı elinde yazılı bir kâğıt olduğu halde Muhammed el-Bâfi'nin meclisine gelir, ona yaklaşır ve elindeki yazılı kağıda ona verir. Kâğıtta şu iki beyt yazılıdır.

عاشق خاطر حتى اس
افتنا لا زلت تفتى
تلبّ المعشوق قلبه
هل يبيح الشرع قتله

"Heyecanlanıpta sevgilisinden bir öpücük alan âşık hakkında bize fetva ver, sen devamlı fetva veriyorsun, Şeri'at onun katlini mubah görür mü?"

¹⁴ Hatibu'l-Bağdâdî, Târihu Bağdad, XII, 102; İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 11, 444.

¹⁵ es-Sem'anî, el-Ensâb, s.504.

¹⁶ a.g.e.a.y.

¹⁷ es-Subkî, Tabakatu's-Şâfiyye, 111, 317.

¹⁸ Hatibu'l-Beğdâdî, Târihu Beğdâd, XII, 102.

¹⁹ es-Subkî, Tabakâtu',Şâfiyye, V, 268.

İmâm-ı Muhammed el-Bâfi, kendisine verilen beyitleri tebessümle okur ve kâğıdın altına manzum olarak şu cevabı yazar.

أَيُّهَا السَّائِلُ عَمَّا لَا يَبِيحُ الشَّرْعُ فَعَلَهُ
قَلْبُ الْعَاشِقِ لِلْمَمِّ شَوْقٌ لَا تَوْجِبُ قَتْلَهُ

"Ey Şeri'atın mubah görmediği işi yapmak isteyen kişi, aşkın sevgilisini öpmesi katlini gerektirmez."²⁰.

İLMİ ŞAHSİYETİ ve GÖRÜŞLERİ

Ebu'l-Hasen el-Mâverdi, Şâfiî mezhebi fakihlerinin ileri gelenlerinden biri idi²¹. Yâkut el-Hamevî Mu'cemu'l-Udebâ'da: "O, emsallerinden üstün bir âlim, fen ilimlerinde mahir, fıkhıta Şâfiî ve (bana ulaştığına göre) usulda Mu'tezilî idi. Fakat doğrusunu Allah bilir." der²². İbni Hallikân (ölm. 681/1282) ise Vefeyatu'l-Ayân'da : "O mezhebinin hâfızı idi. Onun Şâfiî Mezhebi ile ilgili "el-Hâvî" adlı eserini Şâfiî mezhebini çok iyi bilenler mütala'a edebilirler."²³ Hemen bütün kaynaklar onun fakih, edip ve siyasetçi olduğunu kayd ederler²⁴. Mütefekkir ve seciyeli bir âlim olan elmâverdi, yıllarca Basra ve Bağdat şehirlerinde tefsir, hadis, fıkıh, usûlü fıkıh ve edebiyat gibi önemli ilimleri ders vermiş, böylece ilmin yayılmasına büyük hizmetlerde bulunmuştur²⁵. İbnu'l-Hacer (ölm. 852/1448) "Lisânu'l-Mizân" adlı eserinde el-Mâverdi'den bahs ederken şeyh Ebû Hâmid'in şu sözlerini nakl eder. Şeyh Ebû Hâmid: "O, Bağdat'a geldi, yıllarca müderrislik yaptı ve çok değerli kitaplar tasnif etti; aynı zamanda o, mezhebinin hâfızı idi." ²⁶ der. Aynı eserde Ebu'l-Fadl b. Hayrûn el-Hafız'ın: " O, kadri büyük bir âlimdi, sultanların ve devlet adamlarının yanında değeri büyük olan bir imamdı." sözü nakl edilir²⁷.

²⁰ a.g.e., 111, 318.

²¹ İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-târih, 1, 651.

²² Yâkut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 407.

²³ İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yan, 11, 444; İbnu'l- İmad, Şezerâtu'z-Zehab, 111, 286.

²⁴ a.g.e.a.y.; Umer Rıda Kehhâle, Mu'cemu'l-Muellifin, VII, 189.

²⁵ eş-Şirâzî, Tabakatu'l-Fukahâ ,s.110.

²⁶ a.g.e.a.y.

²⁷ İbnu'l-Hacer, Lisânu'l-Mizân, 111, 260.

Yaşadığı devrin halife ve devlet adamlarının takdirini kazanan el-Mâverdi, devletler arası meselelerin ve anlaşmazlıkların çözümünde arabuluculuk sıfatı ile önemli diplomatik görevler yüklenmiştir. Fransız müellifi ve aynı zamanda el-Mâvedi'nin "el-Ahkâmu's-Sultâniyye adlı eserinin mütercimi E.FAĞNAN, tercemenin önsözünde halife el-Kaim zamanında (hilâfet müddeti 422-467 tarihleri arasındır.) sırasıyla 422, 428, 434 ve 435 seneleri olmak üzere dört defa diplomatik vazifelerle görevlendirildiğini kayd eder²⁸.

Büveyh oğullarından Irak emiri CELÂLU'D-DEVLE, kardeşi oğlu ve Fars emiri EBÛ KE'L-YECÂR birbirlerine yardımcı olmaları gerekirken, birbirleriyle savaşarak zayıf düşmüşlerdi. 428 senesinde kadî Ebu'l-Hasen el-Mâverdi başkanlığında bir heyet bu iki emirin arasını bulmak için görevlendirilmişti. Adı geçen heyet yaptığı temaslar sonucunda görevinde başarılı olmuş ve iki emirin arasını bulmuştur. Muhtevâsının ne olduğu detaylı olarak bilinmeyen bu anlaşmada taraflar birbirlerine saldırmayacaklarına dâir yemin etmişlerdir.

Yine 435 senesinde el-Mâverdiyi başka bir diplomatik görevde görüyoruz. Halife el-Kaim bi Emrillah'ın elçisi olarak Selçuklu sultanı Tuğrul Bey ile görüşmek üzere Cürçân'a gitmiştir. Bu ziyâretin gâyesi Irak emiri Celâlu'd-Devle ve Fars emiri Ebû ke'l-Yecâr ile Tuğrul Bey'in arasını bulmaya çalışacaktı. Bu ziyârette Tuğrul Bey el-Mâverdi'yi dört saatlik mesâfeden karşılaşmış, ve ona son derece saygı göstermiş ve ikramda bulunmuştur. el-Mâverdi Bağdat'a döndüğü zaman Tuğrul Bey'in halifeye bağlılığını saygısını iletmiştir²⁹.

el-Mâverdi'nin ilmi dirâyeti gerek kendi çağında yaşıyan ilim ve siyâset erbabınca ve gerekse kendinden sonra gelen nesillerce i'tirazsız kabul edilmektedir. Hatta bâzıları onun bir müctehid olduğunu ileri sürerler. İleride görüleceği gibi, kendisinde bâzı meselelerde ictihad ettiğini söylemektedir. Bu itibarla kendisine hass bâzı görüşlerinin olması gâyet tabiidir. Şimdi bu görüşlerden bir kaçına göz atalım.

²⁸ a.g.e.a.y., E.FAĞNAN, Les statuts Gouvernementaux ou Regles D Droit Public et ADMINISTRATIF, TRANDUTS EANNOTES, 1915, 1, giriş bölümü.

²⁹ Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-i Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ, 11, 223.

Büveyh Oğulları'ndan Celâlu'd-Devle (ölm. 435/1043), hicri 429 tarihinde halife el-Kaim bi Emrillah'dan³⁰ kendisine "MELİKUL-MULÛK" unvanının verilmesini istemiş, halife de zamanının âlimlerinden fetva istemiş, âlimlerin pek çoğu "bunun, câiz olabileceğini" söylemişler, fakat el-Mâverdi, böyle bir unvanın câiz olamayacağını söylemiş ve delil olarak ta aşağıdaki hadis-i şerifi ileri sürmüştür.

عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم : " اخنح اسم عند الله تعالى يوم القيامة رجل يسمى ملك الاملاك . رواه الاحمد . قال النبي صلعم : " اشتد غضب الله تعالى على من تسمى بملك الملوك *"

EBÛ HÜREYRE (69/678) r.a.'in Nebi s.a.s.'den rivâyet ettiği hadisi şerifde Resûlullah şöyle buyurmuştur: " Kıyâmet gününde Allah Taalâ katında en âdi isim MELİKÛ'LMULÛK ismiyle adlandırılan adamın ismidir." Ahmed b. Hanbel r.a.'in rivâyet ettiği bir hadiste de Nebi s.a.s. şöyle buyurmuştur: " Allah Taâlâ'nın gazabı kendini öldüren kimse ile MELİKUL-MULÛK adını alan kişi üzerine çok şiddetlidir. Allah'dan başka melik yoktur."³¹

el-Mâverdi bu fetvasından ötürü hükümdârın husûmetini celp ettiği³² söylenmekte ise de ileride görüleceği gibi el-Mâverdi ile Celâlu'd-Devle'nin arasında geçen muhâvere bu söylentiği doğrulamamaktadır.

İbn-i Salâh (642/1440) Tabakatında el-Mâverdinin Tefsirindeki bâzı görüşlerine dayanarak onu Mu'tezile mezhebine kaymakla itham eder ve onun görüşlerinin Mu'tezilîlerin görüşlerine uygun düştüğünü ileri sürer. İbn-i Salâh'ın bu iddiâsi diğer kaynaklarca doğrulanmaz. el-Mâverdi, Mu'tezile'nin temel meselelerinde onlarla aynı görüşte değildir. Mesela o, Mu'tezile görüşünün tersine "Cennet mahluktur." der. "Kur'an mahluk mudur, değil midir?" meselesinde de Mu'tezile'nin görü-

³⁰ Önemli not: İ.A.si ve diğer bâzı yazarlar, el-Kaim bi Emrillah yerine "el-Muktedi" (ölm. 487/1094)'yi yazmışlardır. Bu temâmen yanlıştır. Zira bu olay hicri 429 senesinde vuku' bulmuş, h. 435 yılında Celâlu'd-Devle ölmüştür. el-Muktedi ise Büveyhî devleti yıkıldıktan sonra h.467 de hilâfet makamına getirilmiştir.

³¹ Es-Subkî, Tabakatu's-Şâfiyye, V, 270.

³² İ.A.el-Mâverdi mad., 74.cüz, 409; Bilmen Ömer Nasûhi, Hukuk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kamûsu, 1, 424.

şüne katılmaz. Nitekim Enbiyâ sûresi'nin ikinci âyetini açıklarken bu hususu kendi tefsirinde açıklamıştır. Kader meselesinde Mu'tezle ile aynı görüştedir³³.

İbn-i Hacer : "O, kendi nefsinde çok doğru fakat Mu'tezilidir." dedikten sonra, ona "Mutezili" demenin doğru olmaya-
cağını kayd etmiştir³⁴. Yine ibn-i Hacer el-Mâverdi'nin Mutezile mezhebine uygun düşen görüşlerini şöyle sıralar.

1- Ahkâmın vucûbûve onunla amel, akla mı yoksa Şer'a mı dayanır? İbn-i Hacere göre el-Mâverdi "akla dayanır" görüşündedir.

2- el-Mâverdi, En'am sûresi'nin 112. âyetinin tefsirinde ehl-i sünnetin görüşüne uymayan fikirler ileri sürmüştür. Ayrıca A'raf sûresi'nin tefsirinde (hangi âyet olduğu açıklanmıyor.) : "Allah, putlara ibâdeti dilemez." der³⁵. İbn-i Hacer devamla: " el-Mâverdi'nin ictihadî görüşleri Mu'tezileler'in görüşlerine uygun düşmektedir." der. Bu görüşlerin bir kısmına Ebû Amr b. es-Salâh yukarıda adı geçen kitabında işaret etmiştir.

İbn-i Salâh: "Ben, el-Mâverdiği zaman zaman Mu'tezile mezhebi'nin görüşlerini tercih ettiğini görünceye kadar onu savunur ondan taraf itizarda bulunurdum. O, kendinin Mu'tezile olduğunu göstermez, hatta onu gizlemeye çalışırdı. Bundan dolayı onun tefsirinin zararı büyüktür." der³⁶.

Yâkut el-Hamevî de el-Mâverdi'nin görüşleri hakkında şu vak'aları anlatır: " Akda'l-Kudât el-Mâverdi İslâm Miras hukûkunda Zevi'l-Erhâm'ın mirastaki paylarında uzak varisle yakın vârisi bir tutardı, bâzı mütekaddiminin görüşü de bu idi." der ve şu olayı anlatır: " Bir gün devrin âlimlerinden "es-Sinîzî", el-Mâverdi'yi "ASHÂBU'L-KAMÂKİM" denilen bir yere götürür, oradaki mescide çıkarır, iki rekât namaz kaldırır ve el-Mâverdi'ye dönerek: " Ehl-i Sünnet yolunu tut, bid'at çıkarma." der. el-Mâverdi cevâben : " Ben ictihad ediyorum, kimseyi taklid etmiyorum." der, ayakkabılarını giyerek mescitten ayrılır." ³⁷

VAKAR ve CİDDİYETİ

İlmi şahsiyetini anlatmaya çalıştığımız Ebu'l-Hasen el-Mâverdi, son derece halim, vakur ve edepli bir kişiliğe sahipti. Üstün haya sâhibi olmasından ötürü talebeleri dahi onun

³³ es-Subkî, Tabakatu's-Şâfiyye, V, 270.

³⁴ İbnu'l-Hacer, Lisânu'l-Mîzan, IV, 260.

³⁵ es-Subkî, Tabakatu's-Şâfiyye, V, 268.

³⁶ İbnu'l-Hacer, Lisânu'l-Mîzân, IV, 260-261.

³⁷ Yâkut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 408.

kollarını çıplak halde görmemişlerdi. İlimde güvenilir(sıka), amelde sâlih idi³⁸. Muhammed b. Abdulmelik el-Hemedâni (ölm. 521/1127)'nin babası: "Onun bulunduğu yerde beş yıl ders aldım, ondan daha vakarlı bir kimse görmedim, kat'iyen güldürücü bir söz işitmedim. Sohbetinde bulunduğum sürece dünyadan ayrılana kadar onun kolunun açık olduğunu görmedim"³⁹ der.

el-Mâverdi'nin İslâm Hukuku sahasında üstün bir seviyede olduğunu, devletin dış politikasında da kendisine güvenilir ve söz sâhibi olduğunu yukarıda söylemiştik. İşte bu üstün niteliklerinden dolayı ve haklı olarak kendisine "AKDA'L-KUDÂT" ünvanı verilmişti. Ne gariptir ki vaktiyle Celâlu'd-Devle'ye MELİKU'L-MULÛK ünvanı verildiğinde seslerini çıkarmayanlar, bu ünvanın el-Mâverdi'ye verilmesine karşı çıkmışlardı. Fakat el-Mâverdi bunlara aldırmamış ve ölünceye kadar bu ünvanı kullanmıştır. İslâm Hukuk târihinde ilk defa el-Mâverdi'ye verilen bu ünvan, o tarihten günümüze kadar kadınlara verilir hâle gelmiştir⁴⁰.

TALEBELERİ

el-Mâverdi'nin talebeleri hakkında kaynaklarda çok az bilgi vardır. Ondandır rivâyette bulunan iki zat zikr edilir: Bunlardan biri Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî el-Hatibu'l-Bağdâdî (ölm. 463/1082), diğeri ise Ebu'l'İzz Ahmed b. KÂDİŞ'tir. el-Mâverdi gibi yıllarca müderrislik yapan ünlü bir alimin talebeleri bu iki kişiden ibâret olduğu düşünülemez. Ne varki belki yüzlerce olması muhtemel olan talebeleri kaynaklara geçerek zamanımıza kadar gelememiş ve târihin derinliklerine geçerek unutulmuşlardır. Nitekim az önce ismi geçen talebesi Ebu'l-İzz Ahmed b. Kâdiş, el-Mâverdi'den büyük bir cemaatin rivâyette bulunduğunu haber vermiştir. el-Hatibu'l-Bağdâdî ondan hadis rivâyet etmiş ve onun güvenilir (sıka) olduğunu söylemiştir⁴¹.

ŞİİRLERİ ve KENDİSİ İÇİN SÖYLENEN ŞİİRLER

Ebu'l-Hasen el-Mâverdi diğeri ilimlerin yanında edebiyatla da uğraştığı bir gerçektir. Onun bu sâhada da mâhir olduğunu ve kaynaklarda kendisinden "el-Edîp, el-Edîbu'l-Kâmil" diye bahs edildiğini kayd etmiştik⁴². el-Mâverdi'nin ilim, hasretlik,

³⁸ İbnu'l-Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, XII, 80.

³⁹ Yâkut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 408.

⁴⁰ a.g.c.a.y.

⁴¹ es-Subkî, Tabakatu's-Şafiiyye V, 268.

⁴² U.R.Kehhâle, Mu'cemu'l-Mucllîfîn, VII, 179.

rızık ve kader konularında çeşitli şîirleri vardır. Tesbit edilebilenlerin bir kısmı aşağıda sunulmuştur.

Yâkut el-Hamevî: "Mahmud en-Nisâbüri'nin SİRRU'S-SURÛR adlı kitabında şu iki beytin el-Mâverdi'ye ait olduğunu okudum." der.

وفي الجهن قبل الموت موت لأهله فأجسادهم دون التبور تبور
وان أمرا لم يحيى مدره بالعلم فليس له حتى النشور نشور

Cehâlet ehli için, cehâlette ölümden önce ölüm vardır, Onların cesetleri kabirlerden öte kabirlerdir. Gerçekten kalbini, gönlünü ilimle doldurmayan kişi, Onun için haşre kadar bir diriliş yoktur⁴³.

Eb'l-ızz Ahmed b. Kâdiş: "Ebul-Hasen el-Mâverdi aşağıdaki beyitleri bana okudu ve bu beyitleri Basrada kendisi için Ebu'l-Hayr el-Kâtip el-Vâsıtı'nın inşad ettiğini söyledi." dedi.

جرى قلم القضاء بما يكون فسيان التحرك والسكون
جنون منك أن تسقى الرزق ويرزق في غشاوته الجنين

"Allah'ın kaza(kada) kalemi, olacağına göre cereyan eder, Asılda hareket ve sükûn birbirine eşittir. Rızık için koşmanın delilidir,

Allah cenine bile perdesi içinde rızık veriyor."⁴⁴

el-Hatibu'l-Bağdâdi, "Tarihu'l-Bağdat" adlı eserinin başında el-Mâvedî'den şunu nakl eder. el-Maverdi: "ben Bağdat'ta iken kardeşim bana şu şîiri yazdı.

طيب الهواء ببغداد يشوقني قدما إليها وعاقته مقارر
فكيف صبري عنها الآن إذ جمعت طيب الهواءين مع راد وبتقود

"Mesâfeler mâni olsa da, Bağdattaki güzel hava oraya gelmek için beni teşvik ediyor.

Şimdi uzun ve kısa olmak üzere iki hevâ güzelliği bir araya geldiği halde nasıl sabr ederim?"⁴⁵.

⁴³ Y.el-Hamevi, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 408.

⁴⁴ İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 11, 444.

⁴⁵ Anlaşıldığına göre şâir burada iki "Hevâ"dan bahs etmek istiyor. Bunlardan biri elif-i memdûde ile yazılan "el-Hevâ", Bağdat'ın tabii havası. Diğeri ise maksur elifle yazılan "el-Heva" aşk, yâni kardeşinin el-Mâverdi'ye olan aşkı.

Ebu'l-Hasen el-Mâverdi, Bağdt'tan çıkıp Basraya döndüğü zaman, Abbas b.Ahnef'in (ölm. 192/807) aşağıdaki beyitlerini inşad ettiği söylenir.

أقمنا كارهين لها فلما ألقناها خرجنا مكرهيننا
فما حبّ البلاد بنا ولكن أمر العيش فرقة من هويننا
خرجت أقر ما كانت لعينى و خلقت الزّاد بها رهيننا

"orada istemiyerek kaldık, alışınca da istemiyerek çıktık. Bizde belde sevgisi yoktur, lâkin sevdiğimizizin ayrılığı, hayatı bize acı ve çekilmez etti.

Oradan gözlerimde olanı ıkrar ederek çıktım, kalbimi de orada rehin bıraktım."⁴⁶

Çünkü el-Mâverdi Basralı idi ve oradan ayrılmak ona zor geliyordu. Bağdat'a istemiyerek gelmişti. Sonra orayı sevmiştir. Basrayı onuttu da bu defa Bağdat'tan ayrılmak ona zor gelmeye başladı. Bu beyitlerin Ebû Muhammed el-Muzenî (Ölb 227/841) (Mâverâu'n-Nehr âlimlerinden) ye ait olduğu da söylenir⁴⁷.

Es-Subkî, bu şiirin birinci beytinin ilk kelimesini "أقمنا" yerine "دخلنا" olarak kayd eder. Bize Muhammed el-Bâfi şâirin sözlerini okudu diyerek birinci beyti "دخلنا" cümlesiyle kayd eder. es-Subki devamla: Bunun Bağdat'ta olduğunun umulduğunu ve el-Mâverdi'nin kendisi bu mânada bir şiir söyleyerek birinci beyti de içine aldığı " söyler⁴⁸.

على بغداد معدن كلّ طيب و ماوى نزوة المتزّهيننا
سلام كلما جرحت بلحظ عيون المشتبهين المشتبهيننا
دخلنا كارهين لها فلما ألقناها خرجنا مكرهيننا
وما حبّ الديار و لكن أمر العيش فرقة من هويننا

"Her güzelliğin kaynağı ve gezginlerin sığınağı olan Bağdat'a selam olsun,

Müştehilerin gözleri bir lahza bakışla onu yaraladığı zaman.

Ona istemiyerek girdik, alışınca da istemiyerek çıktık, Bizim ülke sevgimiz yoktur, lâkin sevdiğimizimizin ayrılığı hayatı bize zehir etti."⁴⁹

46 a.g.e.a.y.

47 a.g.e.a.y.

48 es-Subkî, Tabakatu's-şâfiyye, 111, 318.

49 a.g.e.a.y.

İbnu'l-Ahdal (ölm. 1250/1834):" el-Mâverdi Bağdat'tan Basraya gittiği zaman İbnu'l-Ahnef'in beyitlerini inşad etmiştir" der⁵⁰.

ESERLERİ

el-Mâverdi'nin çeşitli ilimlerle ilgili değerli eserleri vardır⁵¹. Özellikle Fıkh'ın usûl ve furûunda ve diğer konularda müteaddit eserleri bulunmaktadır⁵². Ebû İshak eş-Şirâzî: "Onun fıkıh, tefsir ve usûlü fıkhın yanında edebiyatla ilgili birçok eseri vardır." der⁵³. İslâm Ansiklopedisinde el-Mâverdi'nin eserleri on tâne kadar zikr edilir⁵⁴. Keşfu'z-Zununda onbir tâne kayd edilmiştir. Diğer kaynaklar, el-Hâvi'l-Kebîr ve el-İknâ' adlı eserlerinden ayrı olarak bâzısı beş, bâzısı da altı veya yedi tane eserini kayd ederler. Bu araştırmada bütün kaynaklar karşılaştırılarak el-Mâverdi'nin tüm eserleri tesbit edilmeye çalışılmıştır.

el-Hâvi'l-Kebîr adlı kitabı ile el-İknâ' adlı eserini hemen bütün kaynaklar zikr ederler. el-Hâvi Şâfiî fıkhında en geniş, el-İknâ' ise en muhtasar kitaptır. el-Hâvi'l-Kebîr 4000 varak, el-İknâ' ise 40 varaktır. Bunun içi el-Mâverdi, : " ben fıkhı 4000 varakta açıkladım, 40 varakta hulâsa ettim." demiştir.

el-Maâverdi'nin eserleri sırasıyla şöyledir⁵⁵

1- el-HÂVÎ'L-KEBÎR FÎ'L-FURÛ', birçok cilt halindedir. Şâfiî fıkhının furû'u ile ilgilidir⁵⁶. el-Esnevi, el-Hâvi gibi kitap tasnif edilmemiştir." der⁵⁷. Yazması İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde nr. 436 dadır⁵⁸.

2- el-İKNA' FÎ'L-FER', bu kitap Şâfiî fıkhında en muhtasar bir eserdir. el-Mâverdi bu eseri Halife el-Kadir billahın isteği üzerine kaleme almıştır⁵⁹.

⁵⁰ İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-Zehab, 111, 286.

⁵¹ İbnu'l-Hacer, Lisânu'l-Mizân, IV, 260.

⁵² Hatîbu'l-Bağdâdî, Târihi Bağdad, XII, 102.

⁵³ Ebû Bekr Hidâyetullah, Tabakatu's-Şâfiyye, s.

⁵⁴ İ.A., Cüz 74, 409.

⁵⁵ Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, 1, 628.

⁵⁶ Yâkut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 408.

⁵⁷ İbnu'l-Cevzî, el-Muntazam fi Târihi'l-Mulûki ve'l-Umem, VIII, 199.

⁵⁸ İ.A., Cüz 74, 409.

⁵⁹ İbnu'l-Cevzî, el-Muntazam fi Târihi'l-Mulûki ve'l-Umem, VIII, 199.

3- el-AHKÂMU'S-ULTANÎYYE, idâre ve amme hukukundan bahs eden bu meşhür eser, çeşitli batı dillerine ve dilimize çevrilmiştir⁶⁰. 1853 de ENGER tarafından Fransızcaya çevrilen bu eser, 1862 de Lâhey'de Hollandaca'ya, 1846 da Pâris'te yine Fransızca'ya, 1886 da Cenevre'de, 1882 ve 1879 da tercemeleri basılmıştır⁶¹.

4- EDEBU'D-DİNİ ve'D-DUNYA⁶² bu eser İstanbul ve Kahire de basılmıştır⁶³. Eseri bâzı kaynaklar (Keşfu'z-Zunûn, Şezerâtu'z-Zehab ve I.A. gibi.) "Edbu'd-Dünya ve'd-Din" şeklinde kayd ederken, diğer bütün kaynaklar "Edbu'd-Dini ve'd-Dunyâ" şeklinde zıkr ederler⁶⁴.

5- A'LÂMU'N-NUBUVVE,⁶⁵

6- EMSÂLU'L-KUR'AN⁶⁶,

7- TESHÎLU'N-NASR (nazar) ve TA'CÎLU'Z-ZAFER, 703 tarihinde yazılmış bir nushada parentez içindeki şekilde görülmüştür⁶⁷. İ.A. de ise "K.Tasilu'n-Nasar ve Ta'cilu'z-Zafer" biçiminde kayd edilmiştir. Siyâset ve idâre etmek sanatı hakkındadır⁶⁸. Yâkut el-Hamevî'de "Kitâbu Ta'cili'n-Nasr ve teshîli'z-Zafer" şeklinde kayd etmiştir⁶⁹.

8- TEFSÎRU'L-MÂVERDÎ, veya "Tefsîru'l-Kur'ani'l-Ke-rim"⁷⁰ üç cilt hâlinde olan bu tefsirin yazma nushası İstanbul Kılıç Ali Paşa Kütüphanesi nr. 80. dedir⁷¹.

9- eL-'UYÛN FÎ TE'VİLÎ'L-KUR'ÂN⁷².

⁶⁰ Adı geçen eser Prof.Dr.Ali Şafak tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve 1979 tarihinde neşr edilmiştir.

⁶¹ E.Fagnan'ın tercemesinin önsözü.

⁶² İbnu Hallikân, vefeyatu'l-A'yan, 1, 802.

⁶³ İ.A., Cüz 74, 409.

⁶⁴ Taşköprü zâde, Mevdû'atu'l-Ulûm, 1, 802.

⁶⁵ Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, 1, 45.

⁶⁶ a.g.e., 1, 408.

⁶⁷ a.g.e., 1, 168.

⁶⁸ a.ge.e., 1, 408.

⁶⁹ İ.A., Cüz, 74, 409.

⁷⁰ Yâkut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 408.

⁷¹ Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, 1, 458.

⁷² İbnu't-Teğri, En-Nucûmu'z-Zâhire, V, 64.

10- KANÛNU'L-VİZÂRE⁷³ veya "Kavâninu'l-Vizâre", yazma bir nushası İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphânesinde vardır⁷⁴.

11- EN-NUKETU ve'L-UYÛNU FÎT-TEFSÎR⁷⁵, yahut sâdece el-'Uyûn⁷⁶.

12- KÎTABU NASÎHÂTÎ'L-MULÛK⁷⁷.

13- EDEBU'L-KADÎ, yazma nushası İst. Süleymaniye ktp. nr.381 dedir⁷⁸.

14- el-EMSÂLU ve'L-HİKEM. Bu eser 300 hadis, 300 darb-i mesel ve 300 beytten oluşur. Kitabın her bölümü 30 darb-i mesel halinde 10 fasla ayrılmıştır⁷⁹.

15- Siyâsetu'l-Melk⁸⁰.

16- eN-NUKETU FÎT-TEFSÎR.

17- eL-MUKTERİN⁸¹.

18- KÎTABUN FÎ'N-NAHV. Yakut el-Hamevî, "İzâh" kitabı hacminde ve biraz daha İzah'tan büyük olduğunu söyler⁸².

19- MA'RÎFETU'L-FEDÂİL. İdârecilerin üstünlüklerinden ve vasıflarından bahs eder, yazma nushaları vardır⁸³.

el-Mâverdi hayatta iken eserlerinden hiçbirini ortaya çıkarıp neşr etmemiş, bir yere defn edip gömlemiştir. Ölümü yaklaşıncâ güvendiği adamlardan birine:" Falan yerde olan kitapların hepsi benimdir. Kendimde hâlisen livechillah bir niyyet bulamadığımdan onları ortaya çıkarmadım. Ölümüm kesinleşir hâlet-i nez'a düşersen, elini elimin içine koy. Eğer elini tutar ve sıkarsam, bilki onların hiç biri benden kabul edilmemiştir. O kitapları götür geceleyin dicleye at. Eğer elimi açar da elini tutmazsam, bil ki onların hepsi kabul edilmişlerdir.

⁷³ İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 11, 444.

⁷⁴ a.g.e.a.y.

⁷⁵ Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunûnun, 1, 1978.

⁷⁶ İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 11, 444.

⁷⁷ İ.A., Cüz 74, 409.

⁷⁸ a.g.e.a.y.

⁷⁹ İbnu't-Tegri, en-Nucûmu'z-Zâhire, V, 64.

⁸⁰ İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 11, 444.

⁸¹ İbnu'l-Cevzi, el-Muntazam fitârihi'l-Mulûki ve'l-Umem, VIII, 199.

⁸² Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udeba, V, 408.

⁸³ Şafak Ali, İslâmda Hilâfet ve Devlet Hukuku, (el-Ahkâmu's-Sultâniyye'nin tercemesi) S.IX.

Ve ben umduğum hâlis niyyeti elde etmişimdir. Artık onları ortaya çıkarıp neşr edebilirsin." demiş. O adam: "el-Mâverdi'nin ölümü yaklaşınca, elimi elinin içine koydum. Elini açtı ve elimi tutmadı. Anladım ki eserler kabul edilmiştir. Ölümünden sonra eserlerini ben ortaya çıkardım." dedi⁸⁴.

Taşköprî Zâde'nin "Mevdû'âtul-'Ulûm"unun Ahmed Cevdet Paşa tarafından neşr edilen Türkçe tercemesinde şöyle bir ifâde yer almaktadır: ". . . ve tefsirden "İkna" sâhipbidir. . . . İbn-i Sübkî etti: Ben zannederim ki, kütüb-i mezkûre "Hâvî"nin gayridir. Zira "Hâvî" müellifin hayatında kendisinden kıraat olunmuştur. Ve bâzı nüсах gördüm ki, üzerinde kendi hattı var idi." der⁸⁵.

Kanatımca bu ifâde yanlıştır. Çünkü bir defa, "İkna" "tefsirle ilgili bir kitap olmayıp, fıkıh kitabı olduğu kesindir. İkincisi es-Subkî'nin açıklaması Yukarıdaki şekilde değildir. es-Subkî:" Derim ki, yukarıdaki olay, belki "el-Hâvî" adlı kitaba göredir. Yoksa "el-Hâvî"nin dışında kalan müellifin eserlerinden birçoklarını gördüm, üzerlerinde müellifin kendi yazısı vardı ve bunların içinde müellifin hayatında kendi huzurunda okunanlar da bulunmaktaydı. demektedir.^X

VEFATI

Ebu'l-Hasen el-Mâverdi'nin vefat Tarihi ile, öldüğü zaman 86 yaşında olduğu husûsunda kaynaklar ittifak halindedirler. O, 30 Rabî'u'l-Evvel 450 h., 1058 m. tarihinde Salı günü vefat etmiştir⁸⁶. Ertesi günü "Bâbi Harb" mezarlığına defn edildi. İslâm âleminde ölümünden büyük üzüntü duyulan el-Mâverdi için Medine Câmiinde gıyâben cenâze namazı kılınmıştır⁸⁷.

84 İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 11, 444; İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-Zehab, 111, 286.

85 Taşköprî Zâde, Mevdû'atu'l-'Ulûm, s.807.

X

قلت لعلّ هذا بالنسبة الى الحاوي، والآن فقد رأيت من مصنفاته
غيره كثيرا و عليه خطّه و منه ما اكملت قرائته عليه في حياته.

86 el-Hafîbu'l-Beğdâdî, Târîhu Beğdâd, XII. 103.

87 İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, 11, 445; İbnu'l-Hacer, Lisânu'l-Mizân, IV, 260.

MANKABELERİ ve HAKKINDA SÖYLENENLER

el-Mâverdi yüksek seciyesi, güzel karakteri ve metin ahlakıyla temâyüz etmiş değerli bir âlimdir⁸⁸. Onun ilminin derinliğini, alçak gönüllülüğünü ve yüksek karakterini gösteren birçok mankabesinden bir kaçını zıkr edeceğiz.

Muhammed b. Abdulmelik: " Babam bana el-Mâverdi'nin Fıkhı 4000 varakta açıkladım, 40 varakta hulâsa ettim, dediğini" söyledi. el-Mâverdi bu geniş kitapla "el-Hâvî"yi, muhtasar olanla da "el-iknâ" adlı kitabı kasd eder⁸⁹.

Yâkut el-Hamevî şu tarihi kıssayı nakl eder: " Basralı birinin bir eserinde okudum yazar olayı şöyle anlatır: Halife el-Kadir billah kendi hılâfeti günlerinde dört mezhepten dört imama kendi mezheplerinde birer muhtasar kitap yazmalarını emr eder, bunun üzerine el-Mâverdi "el-iknâ" adlı eserini yazar, Ebu'l-Huseyn el-Kudûrî, Hanefi mezhebinde bilinen, ünlü ve muhtasar "el-Kudûrî" adlı kitabını tasnif eder. el-Kadî Ebû Muhammed b. en-Nasr el-Mâlikî de başka bir muhtasar kitap yazar. Ahmed b.Hanbelin mezhebinden kimin eser yazdığı bilinmemektedir. İstenilen dört eserde Halife el-Kadir billah'a arz olunur. Sonra halife'nin adamı, Akda'l-Kudât el-Mâverdi'ye gelerek Halife'nin ona dua ettiğini ve : " bizim dinimizi koruduğu gibi, Allah'da onu korusun." dediğini söyler⁹⁰.

el-Mâverdi'ye "Akda'l-Kudât" unvanı verildiği daha önce söylenmişti. Fukahâdan Ebu't-Tayyib et-Taberî (ölm. 450/1058) ve es-Saymerî (ölm. 436/1044) gibi bâzı âlimler bu lakapla lakaplanmayı hoş görmiyerek câiz görmemişlerdi. Fakat aynı adamlar, 439 h. tarihinde Büveyh Oğulları'ndan Celâlüddeve'ye "Meliku'l-Mulûk" lakabını vermekte bir sakınca görmemişlerdi. Bazı âlimler ise bu lakabı uygun bulmıyarak, kâinatın hakiki mâlikî Hak Teâla'ya aid bir vasfın herhangi bir hükümdara verilemeyeceği kanaatını izhar etmişlerdir. Hanefî fakihlerinden es-Saymerî, "Bu hususta kasd ve niyyete bakılır." demiş, Kadî Ebu't-Tayyib et-Taberî'de bunun câiz olduğunu söyleyerek: "Bu yer yüzündeki meliklerin meliki anlamındadır. Kadî'l-Kudât denildiği gibi, meliku'l-Mulûk da denilebilir." demişti⁹¹.

88 Bilmem Ömer Nasûhi, Hukuk-i İslâmiyye ve Istulâhâtü Fıkhîyye, 1, 427.

89 Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 408.

90 İbnu'l-Cevzî, el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûkî ve'l-Umem, VIII, 199; Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, V, 408.

91 Bilmen Ömer Nasûhi, Hukuk-i İslâmiyye ve Istulâhat-ı Fıkhîyye, 1, 427.

Yukarıda da kısaca temas edildiği gibi, el-Mâverdi, Celâlüddeve'nin en yakın dostlarından olduğu halde böyle bir unvanın fânî bir hükümdâra verilemeyeceğine dâir fetva vermiş, bu konudaki kanaatını şiddetle savunarak sultanın yanına uğramaz olmuştu. Daha sonra Celâlüddeve'nin da'veti üzerine büyük bir korku içinde ziyaretine gitmiş, o da bu değerli âlimi huzuruna kabul ederek şöyle demiştir: " Bence anlaşılmıştır ki, sen bir kimseye dostluk gösterecek olsaydın aramızdaki özel ilgiye dayanarak bu dostluğu mutlaka benim hakkımda göstermiş olurdun, seni o fetvâya sevk eden âmil, senin diyânetine. Binâenaleyh, şimdi benim yanımda değerim eskisinden daha fazladır." demiştir⁹².

el-Mâverdi'nin nefsi mücâdelesini yansıtan bir olay da şöyle nakl edilir. el-Mâverdi olayı bizzat anlatır: " Ben alış-veriş (bey) ile ilgili bir kitap yazmış, fukahânın bu husustaki sözlerini kendi kudretim dahilinde toplamaya çalıştım. Kitabım eksiksiz bir hâle gelince, ben bununla az kalsın böbürlenecektim, kendimin bu meselelere herkesten daha çok vakıf olduğumu düşünmeye başlamıştım. Tam bu sırada iki arap köylüsü yanıma gelerek bana satış akdine dâir bir soru sormazlar mı? Bu mesele, içinde dört şart bulunan köyde (bâdiye) yapmış oldukları bir alım satım muamelesi idi. Ben bunlardan hiç birinin cevabını bilemedim. Yere bakarak düşünmeye başladım, kendi hâlimle bunların hâlini ibretle düşünüyordum. Sonra yüzüme bakarak: " Sen bu cemaatin bilgini olduğun halde bize verecek cevabın yok mu?" Dediler. "Hayır yok." dedim. "Yazık sana." diyerek yanımdan ayrıldılar. Sonra benim talebelerimden birçoklarının, ilim bakımından kendisinden daha üstün olduğu bir zata giderek sorularını sordular, derken cevabı derhâl alarak memnun ve müteşekkir kaldılar. Onun ilim ve ırfânını överek çekip gittiler.

Bu olay bana nefsimin zelliliğini, gururumun tevazu'a dönmesini gerektirecek bir nasihat ve bir ibret dersi oldu." der⁹³.

92 a.g.e., a.y.

93 Bilmen Ömer Nasûhi, Hukûk-i İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye kamusu, 1, 427.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulifâ, Bedir Yaynevi, 1-11, İstanbul, 1966.
- Bilmen, Ömer Nasûhi, Hukûk-ıe İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamûsu, Bilmen yaynevi, I-VIII, İstanbul, 1967.
- Brockelmann(C), GAL: Geschicht der arabischen Litteratur, 1-11, Leiden, 1943-1949. GAL, Suppl.: Geschichete der arabischen Litteratur, Supplementband, 1-111, Leiden, 1937-1939.
- Hacı Halife, Keşfu'z-Zunûn 'an Âsâmi'l-Kutubi ve'l-Funun, 1-11, İkinci Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- el-Hatibu'l-Bağdâdi, Târihu Bağdâd, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, I-XIV, XII, 102.
- İbnu'l-Hacer el-Askalânî, Lisânu'l-Mizân, 1-VII, Beyrut, 1971.
- İbnu Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yan ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân, Mektebetu'n-Nehdati'l-Mısriyye, Matba'atu's-Se'adât, I-VI, Mısır, 1948.
- İbnu'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târîh, I-XIII, Beyrut, 1965.
- İbnu'l-Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XIII, Beyrut, 1966.
- İbnu'l-Cevzî, el-Muntazam fi Târihi'l-Mülukî ve 'l-Umem, I-X, Haydarâbâd, 1359 h.
- İbnu't-Teğri, en-Nucûmu'z-Zâhira fi Mulûki'l-Mısri ve'l-Kahira, I-XII, Mısır.
- İ.A. İslâm Ansiklopedisi, İslâm Âlemi Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyğrafya Lugatı, Milli Eğitim Basımevi, I-XIII, İstanbul, 1977.
- İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-Zeheb, fi Ahbâri men Zeheb, I-VIII, Kahire, 1958.
- el-Mâverdi Ebu'l-Hasen 'Ali, el-Ahkâmu's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtu'd- Diniyye, Mısır, 1936.
- Kehhâle Umer Rıda, Mu'cemu'l-Muellifin Terâcimu Musannifi'l-Kutubi'l-Arabîyye, I-XV, Beyrut, 1957.
- es-Sem'âni, Ebû seid 'Abdulkerim, el-Ensâb, nşr. müsteşrik D.S. Margolouth, Bağdad, 1977.
- es-Subkî, Tâcuddin Ebû Nasr, Tabakatu's-Şafiiyye, I-V, Mısır.
- eş-Şirâzî, Ebû İshâk İbrahim, Tabakatu'l-Fukahâ, Bağdâd, 1356 h.
- Şirvânî Hârûn Hân, İslâmda Siyâsi düşünce ve İdâre Üzerine Araştırmalar, Çeviren Kemal Kuşcu, Ankara, 1965.

- Şafak Ali, İslamda Hilâfet ve Devlet Hukuku (el-Ahkâmu's-Sultâniyye Tercemesi), Bedir Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Taşköpri Zâde Ahmed Efendi, Mevdû'atu'l-Ulûm (Miftahu's-Se'âde ve Mısbâhu's-Siyâde), Neşr. Ahmed Cevdet Paşa, 1-11, İstanbul, 1313 h.
- Yâkut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ el-Ma'ruf bi İrşâdi'l-'Arîb ilâ Ma'rifeti'l-Edîb, 1-VII, 1928.
- ez-Zirikli, Hayruddin, el-A'lâm Kamûsun ve Tercimu, I-XI, Beyrut, 1389/1969.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ ve KISALTMALAR

s :	س
h :	ح
h :	هـ
z :	ذ
s :	ص
d :	ض
t :	ط
z :	ظ
' :	ع
ğ :	غ
k :	ق

v.b.	: ve benzerleri
s.a.s.	: sellallahu 'aleyhi ve sellem
ölm.	: ölümü
h.	: hicrî
c.c.	: celle celâluhû
s.	: sahîfe
a.g.e.	: adı geçen eser
a.y.	: aynı yer
r.h.	: rahimehullah
r.a.	: rahmetullahi alayhi
nr.	: numara
nşr.	: neşr eden
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
m.	: Milâdî
c.	: cilt.